

Úspechy a zlyhania jezuitov

Svedectvá o pôsobení misionárov Spoločnosti Ježišovej v Latinskej Amerike
str. 5

Povznesenie guaraníjskych žien

Misionári od základov zmenili spôsob života domorodcov
str. 8

Slovák medzi Indiánmi

Slovenský jezuita František Xaver Eder je autor prvej mapy Peru
str. 11

Dobytie Ameriky Triumf i tragédia?

Objavenie Ameriky Kolumbovou výpravou je dodnes vnímané rozporuplne. Aj keď je vo všeobecnosti považované za významný krok ľudstva vpred, nechýbajú skeptické hlasy, upozorňujúce na vyvražďovanie Indiánov a iné negatívne javy spojené s touto mimoriadnou dejinnou udalosťou. Aké je teda miesto a význam Kolumbovej výpravy do Ameriky v roku 1492? A bol to vôbec Kolumbus, kto objavil Ameriku?

Objav objaveného

Dnes je už všeobecne známe, že Kolumbus nebol objaviteľom americkej pevniny v pravom slova zmysle. Jej objaviteľom bol vlastne prvý človek, ktorý vôbec vkročil na pôdu Ameriky. Ten podľa hypotéz niektorých odborníkov prešiel na americký kontinent z Ázie pred tisícami rokov. Doslova prešiel suchou nohou, pretože podľa jednej z týchto hypotéz v období ľadových dôb spájali oba kontinenty ľadovec v oblasti dnešnej Beringovej úžiny. Podľa inej hypotézy ľadovec absorboval značné množstvo morskej vody a znížil morskú hladinu natoľko, že na plytkých miestach odhalil morské dno. Toto sa mohlo stať práve v oblasti Beringovho prielivu, kde „vznikla široká šija, ktorú vedci nazývajú Beringida. Majme však na pamäti, že je to len hypotéza, s ktorou niektorí vedci nesúhlasia. Tvrdia totiž, že Severnú Ameriku a Áziu nespájali len úzky pruh zeme, ale že sa Kanada svojím pobrežím priamo dotýkala severnej i strednej Ázie“ (HORDERN, Nicholas – DRESNER, Simon – HILLMAN, Martin, Objavovanie Ameriky, s. 8). No nech už je pravdivá ktorákoľvek z uvedených teórií, vedci sú jednoznačne presvedčení o tom, že prví obyvatelia Ameriky sa do svojej novej vlasti dostali po súši z Ázie.

Kolumbus však nebol ani prvý moreplavec, ktorý sa doplavil do Ameriky po mori. Dokázateľne ho predbehli Feničania, Egypťania, Židia, ale aj príslušníci iných národov sveta, ktorí sa na svojich lodiach dostali na americký kontinent dávno pred Kolumbom. Boli medzi nimi aj Európania, predovšetkým Gréci a Vikingovia. Je

dokonca možné, že skôr ako Európania doplavali k brehom Ameriky, došlo k opačnému objavu. Miloslav Stingl o tom píše: „Napodiv sa najprv hádam vypravili Indiáni k nám – do Európy. Bolo to v roku 62 pred našim letopočtom. Na pobreží vtedajšej Germánie, na území Suevov – neďaleko ústia Labe – vyhodilo more na breh loď zvláštneho tvaru s ľudmi hovoriacimi vtedy celkom neznámym jazykom a čudne oblečenými. Neznámi cudzinci naznačovali pohybmi, že ich do Germánie zahнала búrka z druhého brehu mora! Boli to asi Indiáni. Máme o nich dokonca písomnú správu v rímskej literatúre.“ (STINGL, Miloslav, Indiáni včera, dnes a zajtra, s. 100)

Nech už je to však akokoľvek, je isté, že Kolumbus nebol objaviteľom Ameriky v pravom slova zmysle. Ba nie je pravda ani to, že tento moreplavec priniesol vyspelú civilizáciu zaostalým domorodým národom Ameriky. Peter Baumann uvádza: „Podľa najnovších výskumov sa predpokladá, že v Ekvádore už 8.000 rokov pred narodením Krista pestovali prvú kukuricu... Vo vývojevej histórii ľudstva len pár okamihov po založení Jericha stavali už prví pestovatelia v Južnej Amerike pevné domy...“ (BAUMANN, Peter, Valdivia: Ein Maiskorn macht Geschichte, s. 171)

Vo všeobecnosti sa začiatky civilizovaných foriem kladú do obdobia „7 000 rokov pred

Kristom. Je celkom možné, že v Amerike tieto začiatky prebiehali súčasne, alebo ešte skôr. Už teraz je ale isté, že Indiáni nepotrebovali nijakých „bielych bohov“ alebo vyspelejších návštevníkov, aby rozvinuli svoje vlastné formy života“ (tamtiež, s. 170). Vyspelé formy života boli teda na americkom kontinente dávno pred ich rozvinutím na európskom kontinente, takže tvrdenia, že Španieli prišli do Ameriky medzi zaostalých domorodcov, sú skreslené. Na americkom kontinente boli pred príchodom Kolumba práve tak zaostalé indiánske kmene, ako aj mimoriadne vyspelé civilizácie. Európania tu budovali na základoch pôvodných obyvateľov Ameriky. Nielen obrazne, ale aj doslova. Španieli neraz stavali na základoch zbúraných inškových stavieb svoje vlastné budovy. Inkovia boli excelentní staviteľia a ich stavby dodnes fascinujú svojím úžasným majstrovstvom. Keď „v roku 1950 Cuzco postihlo ničivé zemetrasenie... zo superstavby kláštora Santo Domingo, pochádzajúcej už z koloniálnej éry, zostala len kopa tehál, cementu a štrku. Avšak jeho základy zo žulových blokov, tvoriace pôvabný oblúk, stojia tak pevne ako v deň, keď ich tam na Pachacutiho príkaz položili“ (HORDERN, Nicholas – DRESNER, Simon – HILLMAN, Martin, Objavovanie Ameriky, s. 37).

Význam Kolumbovej plavby nie je v tom, žeby bol v pravom slova zmysle objaviteľom Ame-

riky, či šíriteľom pokroku, ale v niečom úplne inom. Ako už bolo povedané, príslušníci mnohých národov sveta objavili Ameriku, avšak navzájom o sebe nevedeli. Kým pred Kolumbovou výpravou upadali objavné plavby do Ameriky do zabudnutia a ponechávali tak americký kontinent v izolácii, Kolumbus definitívne ukončil izoláciu amerického kontinentu a zapojil Ameriku do zjednocujúceho sa celosvetového priestoru. Takže, aj keď nebol prvý človek, ktorý vstúpil na americký kontinent, pre ľudstvo 15. storočia, ktoré sa s Európou na čele začalo zjednocovať do globálneho celku, bol objaviteľom Ameriky práve on. V tom spočíva najväčší význam jeho výpravy. Po celé dlhé veky bolo ľudstvo rozptýlené v rôznych končinách sveta, pričom vznikali mnohé izolované vyspelé civilizácie, ktorých obyvatelia o sebe často vôbec nevedeli. A práve „iberské mocnosti iniciovali v 15. storočí mohutný proces postupného spájania rozptýlených kultúrnych stredísk vo svete a vytvárania zjednocujúceho sa celosvetového hospodárskeho, kultúrneho a politického priestoru. Kolumbus v službách Španielska bol vlastne jedným z prapriekopníkov procesu globalizácie...“ (DUČÁK, Karol. Božie svetlo v temnotách Paraguaja. Jezuitský štát 1609 – 1768, s. 34), ako to inými slovami konštatuje aj Ladislav Bučko: „Korene globalizácie siahajú niekde do obdobia objavenia a podrobenia Nového sveta, teda do obdobia kolonizácie.“ (BUČKO, Ladislav. Misijná a charitatívna činnosť, s. 146)

A ak dovedieme tieto úvahy do dôsledkov, významným prapriekopníkom globalizácie bola vlastne aj Katolícka cirkev. Jej misie, vedené v duchu šírenia jedinej pravej viery, tak isto významne prispeli k zjednocovaniu sveta, k vytváraniu jednej veľkej celosvetovej civilizácie. Ako uvádza Bučko, „globálna vízia Cirkvi vychádza z jej podstaty a z Ježišovho misijného poverenia (porov. Mt 28, 19; Mk 16, 15)“ (tamtiež, s. 146).

Pozitíva a negatíva objavenia Nového sveta

Príchod Európanov do Nového sveta bol nevyhnutným a neodvratným dejinným procesom, ktorý posunul vpred vývoj celého ľudstva. Mal významné pozitíva, ale mal aj tragické negatíva. Európski dobyvatelia totiž spôsobili pôvodnému obyvateľstvu amerického kontinentu nesmierne veľa utrpenia a bolesti. Celé dejiny novodobej Ameriky od príchodu Európanov sú dejinami poníženia domáceho obyvateľstva a plienenia bohatstva novoobjaveného kontinentu. „Vzácné kovy ako zlato a striebro boli... kľúčom k ranokapitalisticko-merkantilistickému hospodárskemu poriadku v Európe. Latinská Amerika je región, ktorého suroviny väčšinou prispeli k tvorbe kapitálu v tomto ranokapitalistickom európskom hospodárskom poriadku, Latinská Amerika je región otvorených žíl. Od objavenia po dnešné dni sa všetko premenilo najprv na európsky, neskôr na severoamerický kapitál, ktorý sa nakopil vo vzdialených mocenských centrách a slúži im ešte aj dnes“ (GALEANO, Eduardo – NIGGESTICH, Kajo. Was Europa Lateinamerika nahm und verdankt, s.146).

Paradoxne Južná Amerika, ktorá bola hnačím motorom európskeho a neskôr aj severoameric-

kého hospodárskeho rozvoja, sa sama stala chudobnou otrokyňou zvyšku sveta. Zaplatila za svetový hospodársky rozmach tú najkrutejšiu daň. Len v ťachtách Potosí zahynulo pri dolovaní striebra pre Európanov osem miliónov úbohých Indios.

O rozsahu drancovania Ameriky svedčia nasledujúce údaje. Len v období rokov 1600-1604 sa priemerne ročne doviezlo zo zámoria do Španielska 21 600 ton tovaru na 56 lodiach (ARTETA, Antonio Ubieto – CAMPISTOL, Juan Reglá – ZAMORA, José María Jover – SERRANO, Carlos Seco. Dějiny Španělska, s. 295). Zlata a striebra dopravili v období rokov 1503 až 1660 z amerických baní do prístavu Sanlúcar de Barrameda pri ústí španielskej rieky Guadalquivir do Atlantiku celé haldy. Bolo to asi 185 000 kilogramov zlata a 16 miliónov kilogramov striebra (GALEANO, Eduardo – NIGGESTICH, Kajo. Was Europa Lateinamerika nahm und verdankt, s. 147).

Omnoho horším fenoménom, než bolo drancovanie prírodného bohatstva novoobjaveného kontinentu, však bolo systematické kynozenie pôvodného obyvateľstva bielymi mužmi. Španielska conquista (dobyvanie) Ameriky bola plná masových zločinov a španielsky conquistador (dobyvatel') sa stal symbolom neľudskej krutosti. Taliansky historik, filozof a teológ, zakladateľ modernej talianskej historickej vedy Lodovico Antonio Muratori (1672-1750), napísal: „Spôsob prvých Španielov, ktorí prišli do Ameriky, pozná každý; boli to násilie, kord, puška... Nie tisíce, ale milióny týchto nešťastných Indiánov poslali na onen svet. Zvyšných Indiánov, ktorých ponechali nažive, uvrhli do otroctva, utláčali ich prácou, posielali ich do baní a popri tom zaobchádzali s týmito nešťastníkmi veľmi tvrdo“ (MURATORI, Lodovico Antonio. Il cristianesimo felice nelle missioni de' padri della Compagnia di Gesù nel Paraguai. 2 Parti. Venezia: Presso Giambatista Pasquali, 1752, s. 50).

Je isté, že príchodom Španielov do Ameriky došlo k obrovskému úbytku domorodého obyvateľstva. Boli obeť, ktorým nebolo možné zabrániť. Mali ich na svedomí predovšetkým „európske choroby (hlavne kiahne), ktoré nadobudli rás epidémií a proti ktorým nemali Indiáni obranné látky. Svoje zhubné dielo vykonávali nielen od počiatku koloniálneho obdobia, ale i

neskoršie“ (KAŠPAR, Oldřich – MÁNKOVÁ, Eva, Dějiny Mexika, s. 99).

Lenže boli aj mnohé zbytočné obeť, spôsobené zámerným zabitím Indiánov, ich neľudským mučením a zotročovaním.

Najevidentnejšie sa to prejavilo v Mexiku, tradične najľudnatejšej oblasti celého amerického kontinentu. Ak sa počet obyvateľstva v strednom Mexiku pred španielskym vpádom odhadoval približne na 25-27,65 milióna osôb, medzi rokmi 1519–1568 klesol počet domorodcov na menej než 3 milióny (tamtiež, s. 99).

Vplyv Katolíckej cirkvi

Španielska koloniálna politika je typickým príkladom fenoménu, ktorý sa v dejinách neustále opakoval – totiž fenoménu, spočívajúceho v rozpore proklamovaných humánnych ideálov a úplne inej koloniálnej praxe. Na španielskom dvore mala silný vplyv Katolícka cirkev a to sa odzrkadľovalo aj v prístupe španielskych kráľov k novým kolóniám. Dokument Leyes Nueva de Indias (Nové indické zákony), vydaný španielskou korunou, zakotvuje starostlivosť o blaho Indiánov na americkom kontinente. „Podľa zákona boli Indiáni – ako to zaručila už kráľovná Izabela – slobodní tak ako Španieli. Z obavy pred revoltami im síce bolo zakázané nosenie zbraní a jazdenie na koni, ale ako osoby zníženej právnej spôsobilosti užívali tiež rôzne privilégia: okrem platby tribútu korune boli oslobodení od dane, ich právne úkony boli pod ochranou protektora a zostávali mimo inkvizície súdnej právomoci“ (OTRUBA, Gustav. Der Jesuitenstaat in Paraguay. IDEE UND WIRKLICHKEIT. Wien: Bergland, 1962, s. 96).

Ak konštatujeme, že príchod Španielov na americký kontinent spôsobil domorodému obyvateľstvu Ameriky nesmierne príkorie, musíme jedným dychom dodať, že okrem predstaviteľov Katolíckej cirkvi nebolo horlivejších zástancov práv Indiánov, ako boli španielski králi. Už pápež Alexander VI. vyhlásil 4. mája 1493 bulou Inter caetera divinae majestatis v roku 1493 španielskych kráľov za Kristových vikárov pre novoobjavené krajiny. V zmysle tohto úradu vyhlásili Izabela Kastílska a Ferdinand Aragónsky, ako aj všetci ich nasledovníci za svoj hlavný cieľ v Amerike evanjelizáciu domorodcov. Je potrebné konštatovať, že horlivé španielske katolícke veličenstvá nechovne striehli na dodržiavanie dôstojného zaobchádzania s Indiánmi. K cti španielskych monarchov je potrebné povedať, že si svedomite plnili povinnosti, ktoré im vyplývali z patronátnej buly Júlia II. z 28. júla 1508. Starali sa o budovanie cirkevnej hierarchie v svojich kolóniách, štedro dotovali novozriadené biskupstvá v španielskej Amerike, no financovali a chránili aj misionárov a ich misie (OTRUBA, Gustav. Der Jesuitenstaat in Paraguay..., s. 91).

Ochrancovia Indiánov

Pápeži rozhodne odsudzovali tvrdenia kolonizátorov, že Indiáni sú menejcenná rasa, akýsi medzistupeň, nachádzajúci sa medzi človekom európskej civilizácie a zvieracou ríšou. „Pavol III., Urban VIII. a predovšetkým Benedikt XIV. uvalili exkomunikáciu na všetkých tých, ktorí Indiánov zotročia, kúpia alebo predajú, vymenia,

podarujú, odlúčia od ženy a detí, niekam odvedú a pošlú, akýmkoľvek spôsobom ich pripravia o majetok alebo slobodu, udržiajú ich v otroctve, alebo na tých, ktorí tým, čo také niečo robia, pomôžu radou alebo činom, nadŕžajú im, alebo zločin napomáhajú, alebo to vydávajú za dovolené a takýmto spôsobom o tom kázu, a vôbec na všetkých, ktorí akýmkoľvek spôsobom pri tom spoluúčinkujú“ (DOBRIZHOFFER, Martin. Geschichte der Abiponer, einer birittenen und kriegerischen Nation in Paraguay. Bereichert mit einer Menge Beobachtungen über die wilden Völkerschaften, Städte, Flüsse, vierfüßigen Thiere, Amphibien, Insekten, merkwürdigsten Schlangen, Fische, Vögel, Bäume, Pflanzen und andere Eigenschaften dieser Provinz. Verfaßt von Herrn Abbé Martin Dobrizhoffer, achtzehn Jahre lang gewesenem Missionär in Paraguay. Aus dem Lateinischen übersetzt von A. Kreil. I.-III. Theil. Wien: Joseph Edlen von Kurzbek, 1783-1784, s. 209).

No neboli to jediní pápeži, ktorí sa horlivo zastávali Indiánov. Už Alexander VI., najvyšší predstaviteľ Cirkvi v rokoch 1492-1503, zakázal pod hrozbou exkomunikácie ubližovať Indiánom. A Pius V. (1566-1572) dokonca zdôraznil, že Indiáni majú právo na česť a úrady. Hoci boli Indiáni nomádi a neraz aj kanibali, pápeži neohrozene obhajovali ich rovnocennosť s bielymi ľuďmi. Lenže toto bola len teória, ktorú v Amerike mnohí zo Španielov nerešpektovali, pretože „Madrid a Rím boli veľmi vzdialené od Južnej Ameriky“ (HARTMANN, Peter Claus. Der Jesuitenstaat in Südamerika 1609 – 1768, s. 12). Nemožno sa diviť, že skutočnosť nezodpovedala pozitívnym zákonom a nariadeniam španielskej koruny, ani humánnym snahám rímskych pápežov.

Podobná situácia ako v španielskej Amerike, bola aj v portugalskej kolónii Brazília. Ak bolo konštatované, že španielski králi boli energickými zástancami Indiánov, rovnaké tvrdenie platí aj o kráľoch Portugalska. Keď sa dostali trpké žaloby na výčiny portugalských lovcov otrokov v Brazílii k portugalským panovníkom, títo sa energicky snažili zabezpečiť, „aby miestokráli vydali prísne edikty proti bezbožným obyčajom týchto ľudí“ (MURATORI, Lodovico Antonio. Il cristianesimo..., I, s. 67).

Páter Dobrizhoffer píše: „Dokonca aj kráľ v Portugalsku Joseph I. výslovne priznáva v edikte zo 6. júla 1755, že mnoho miliónov Indiánov zahynulo a dnes v celej Brazílii zostalo len málo osád a v tých osadách len málo Indiánov. Príčinou toho je, že sa s nimi zaobchádza ako s nevoľníkmi v rozpore so zákonmi Portugalska. Preto vyhlasuje Indiánov za slobodných a prikazuje znovu oslobodiť zajatých Indiánov. Aj iní ľudomilní králi Španielska a Portugalska už dávno predtým opakovanými nariadeniami a pod hrozbou najostrejších trestov zakazovali Indiánov unášať, predávať ich, alebo ich akýmkoľvek spôsobom prenasledovať“ (DOBRIZHOFFER, Martin. Geschichte der Abiponer..., I, s. 208).

Márne však portugalskí králi vydávali jeden zákaz otročovania Indiánov za druhým, lovcia otrokov naďalej decimovali rady Indiánov a doslova vyľudnili mnohé územia. Nebolo by však

správne idealizovať postup španielskej a portugalskej koruny pri evanjelizácii novoobjaveného kontinentu. Iberskí králi neboli nijakí altruisti. Hnacím motorom ich snáh bola v prvom rade vídina zisku. Zaiste nemožno idealizovať ani pôsobenie Katolíckej cirkvi v amerických misiách. Aj Cirkev tvoria len omylní ľudia, ktorí sa často učili na vlastných chybách. Mnohí misionári vstupovali do nového prostredia bez predchádzajúcej prípravy.

Často nechápali zmysľanie domorodcov a zbytočne tvrdo ničili rituálne predmety pohanských Indiánov bez toho, aby sa snažili porozumieť ich náboženským predstavám. Závažnou chybou, ktorej sa misionári neraz dopúšťali, bolo uprednostňovanie kvantity pred kvalitou. Toribio de Benavente o Motolinia, ktorý bol kronikárom dejín Mexika, tvrdí, že počas prvých 15 rokov tu bolo pokrstených vyše 4 miliónov ľudí (KUMOR, Boleslav. CIRKEVNÉ DEJINY. NOVOVEK –ROZKOL V ZÁPADNOM KREŠTIANSTVE. Levoča: Polypress, 2002, s. 244). Lenže hromadným krstom predchádzala krátka katechizácia, navyše v španielskom jazyku, ktorému domorodé obyvateľstvo nerozumelo, takže masu novokrstencov poriadne nerozumeli novému náboženstvu, ktoré prijímali. V roku 1588 vystúpil so svojou kritikou evanjelizačného úsilia Katolíckej cirkvi v Novom svete jezuitský páter José de Acosta. Katolíckemu kléru vytykal predovšetkým hrabivosť, misionárom zase nedostatočnú znalosť jazykov domorodých obyvateľov. Za závažnú prekážku harmonického rozvoja misijného diela považoval nedostatok kňazov a nedostatočnú prípravu neofytov na krst a prijímanie sviatostí. Dokonca žiadal nepripúšťať novokresťanov k spovedi a prijímaniu kvôli nezrelosti viery Indiánov (OTRUBA, Gustav. Der Jesuitenstaat in Paraguay..., s. 100).

Evanjelizačný úspech

V celkovom hodnotení pôsobenia Katolíckej cirkvi v Amerike však výrazne prevažujú pozitíva nad negatívami a je možné konštatovať, že evanjelizácia amerického kontinentu patrí k najúspešnejším kapitolám evanjelizačného úsilia Katolíckej cirkvi vôbec. Nemožno spochybniť výrazne pozitívny prínos Katolíckej cirkvi pre dejiny Ameriky. Nebyť jej nezištného úsilia o všeobecné povznesenie domorodého obyvateľstva Ameriky by bola iberská conquista omnoho temnejšia a krvavejšia. Práve Katolícka cirkev do značnej miery vyvažovala krvavú bilanciáciu počnania bieleho človeka v Amerike. Nielen jej najvyšší predstavitelia, ale aj mnohí misionári priamo v kolóniách odmietali koloniálne praktiky a verejne sa zastávali zúbožených domorodcov. Prvým takýmto odvážlivcom bol dominikánsky páter Antonio de Montesinos, ktorý už v predvianočnej nedeli roku 1511 v svojej kázni na ostrove Es- pañola rozhorčene pranieroval neľudské zaobchádzanie s Indiánmi. Jeho úsilie nebolo márne. „Kráľ zvolal radu teológov a vyhlásil

tzv. Zákony z Burgosu (1512) ktoré boli prvým pokusom o právnu ochranu Indiánov“ (ARTE-TA, Antonio Ubieto – CAMPISTOL, Juan Reglá – ZAMORA, José María Jover – SERRANO, Carlos Seco. Dějiny Španělska, s. 230).

Jeho príklad nasledoval v Európe známejší „apoštol Indiánov“ páter Bartolomé de Las Casas (1484-1566), ktorý sa zúčastnil spolu so svojím otcom už na druhej Kolumbovej výprave do Nového sveta. V Amerike strávil značnú časť svojho života a bol očitým svedkom mnohých ukrutností, ktoré páchali španielski kolonisti na domorodom obyvateľstve. Neohrozene pranieroval neľudské zaobchádzanie svojich krajanov s domorodými Indiánmi a sám sa ich osobne zastával najmä po tom, čo bol v roku 1543 vymenovaný za biskupa v provincii Chiapas v Mexiku. Úradu sa ujal v roku 1544 a zo všetkých síl sa usiloval chrániť Indiánov. Tento boj ho stál veľa síl, preto v roku 1550 zložil funkciu a o rok nato sa vyčerpaný vrátil do vlasti. Dlhé roky, až do svojej smrti v roku 1566, bojoval za práva amerických Indiánov. Neuspokojil sa s kritikou pome-rov, ale obracal sa priamo na kráľa a najvyšších predstaviteľov Katolíckej cirkvi v Španielsku. Napokon viacerými konkrétnymi opatreniami dosiahol aspoň čiastočné zlepšenie postavenia pôvodných obyvateľov Ameriky. Okrem iného sa výrazne pričínil o to, že v roku 1542 boli prijaté Nuevas Leyes de Indias (Nové indické zákony), ktoré boli významným medzníkom v boji za zlepšenie postavenia domorodých obyvateľov Ameriky. Taktiež vydal tlačou cyklus spisov, v ktorých pranieruje neľudské metódy mučenia a vraždenia Indiánov v amerických kolóniách. V svojich spisoch okrem iného písal, že Indiáni majú právo na pokojnú a slobodnú existenciu práve tak, ako Španieli, ba dokonca tvrdil, že pôvodní obyvatelia Ameriky v mravnom ohľade prevyšujú svojich podmaniteľov, hoci nepoznajú pravú vieru. Zašiel však ešte omnoho ďalej. V diele De thesauris (O pokladoch) „Las Casas žiada obnovu procesu s Atahualpom (t. j. rehabilitáciu zavraždeného Inkú), žiada, aby Peruáncom boli vrátené poklady, a činí všetkých zúčastnených Španielov, conquistadorov, dodávateľov zbraní, priekupníkov lupu, i kňazov, ktorí snád' od niektorého z conquistadorov prijali akékoľvek peniaze, zodpovednými ‚in solidum‘, spoločne a nerozdielne; a ‚in solidum‘ im ukladá povinnosť náhrady škody, rátajúc v to vyplatenie miezd otrokom“ (GEL, František, Kniha-doba-muž, in: CASAS,

Bartolome de Las. O zemí indijských pustošení a vylidňování zpráva nejstručnější. Praha: Lidová demokracie, 1954, s. 232).

Jezuitské redukcie

V úsilí Las Casasa pokračovali ďalší katolícki misionári, ktorí neohrozene bojovali za práva Indiánov. Najväčší úspech v tomto zápase dosiahli misionári Spoločnosti Ježišovej, ktorí v Paraguaji vybudovali svoje redukcie, úchvatné a prosperujúce oázy pokoja a harmonického rozvoja pôvodného indiánskeho obyvateľstva. Jezuitský štát v Paraguaji (1609–1768) bol nádejou a inšpiráciou nielen pre národy Južnej Ameriky, ale pre celé ľudstvo. Jeho násilnou likvidáciou však nepriatelia jezuitov do značnej miery oslabili ušľachtilé zábery Katolíckej cir-

1- Yapeyú
2- La Cruz
3- Santo Tomé
4- San Borja
5- San Nicolás
6- San Luis
7- San Lorenzo
8- San Miguel
9- San Juan
10- Santo Ángel
11- Apóstoles
12- Concepción
13- Santa María
14- San Javier
15- Mártires
16- San José
17- San Carlos
18- Candelarias
19- Santa Ana
20- Loreto
21- San Ignacio Mini
22- Corpus
23- Jesús
24- Trinidad
25- Itapúa
26- San Cosme
27- Santiago
28- Santa Rosa
29- Santa María de Fe
30- San Ignacio Guasú

"Reducciones Jesuíticas"

kvi v amerických misiách. Predstavitelia Katolíckej cirkvi často ťahali za kratší koniec v úsilí o zlepšenie životných podmienok pôvodných obyvateľov Ameriky, no predsa len dosiahli mnohé čiastkové úspechy a ich neúnavné úsilie do značnej miery vyvažovalo krvavú bilanciu pôsobenia belochov na americkom kontinente. Práve vďaka tomu môžeme reálne vnímať popri negatívach aj výrazné pozitíva dobytia Ameriky. Upozorňuje na nich okrem iných Gustav Faber: „Takzvaná Západná Európa na konci stredoveku stagnovala v mystifikovaných predstavách, ktoré bránili útoku na nové duchovné horizonty. Aby bolo možné vstúpiť do prírodovedecko-technického veku a tým aj do novoveku, boli nevyhnutné mohutné impulzy. Renesancia a humanizmus nato nestačili. Žiadalo sa geografické rozšírenie, transoceánska expanzia, aby sa v Európe zmenil obraz sveta. K duchovným podnetom, ktoré priniesol čas objavov a tým aj Pizarrova conquista, sa pripojili ekonomické: suroviny, predovšetkým vzácne kovy, oživil trhy. Došlo k symbióze medzi starým a novým svetom, ktorá podporovala aktivity, pričom Európa bola tak prijímajúca, ako aj dávajúca.

Obohatenie kontinentov

Západná pologuľa bola napojená na hospodársky pulz Európy a, vedená európskou iniciatív-

vou, dožila sa zakladania moderných štátov, v ktorých sa uplatnili aj indiánske prvky. Prostredníctvom Pizarra a ostatných dobyvateľov spoznal Starý svet množstvo doposiaľ neznámych produktov: kukuricu, vanilku, kakao, zemiaky, paradajky, ako aj tabak. Lamu ako domáce zvieratá Inkov nebolo možné exportovať, zato moriaka a morské prasiatko áno. Európa naproti tomu obohatila Nový svet a tým aj andské krajiny prenosom vtedajšej západoeurópskej civilizácie, európskych hospodárskych a životných foriem. Tiež boli importované európske sorty obilia a zdomácnené ťažné zvieratá (kone a kravy), ako aj ovce, kozy, prasce a sliepky. Pluh, koleso, voz poslúžili andským národom rovnako dobre, ako v západnej Európe rozvinuté používanie železa. Už krátko po založení Limy (1535)

boli položené základy tamojšej univerzity a tým sa vytvorila základňa široko sa rozvíjajúcej iberoamerickej kultúry. Indio alebo cholo (mestice) zostal etnickou substanciou v protiklade k rozsiahlej likvidácii Indiánov v Severnej Amerike“ (FABER, Gustav. Pizarro und die Folgen, s. 50).

Dobytie Ameriky výrazne obohatilo obyvateľov oboch kontinentov. Veľa získali tak Európania, ako aj pôvodní obyvatelia Ameriky, pre ktorých určite najväčším prínosom bol dar nevyčísliteľnej hodnoty – poznanie jediného prvého Boha, ktoré zásadným spôsobom zmenilo dejiny Ameriky, ako aj dejiny samotnej Katolíckej cirkvi. Skončil sa eurocentrizmus katolicizmu. Hertling to charakterizuje takto: „Upevnenie a vývoj amerického katolicizmu nebol iba misijným úspechom dočasného významu, ale aj otvorením cesty k úplnej zemepisnej premene Cirkvi. Jej obmedzenosť na Európu bola odstránená. Otvorila sa cesta k svetovosti Cirkvi. A to aj v tom zmysle, že v lone samotnej Cirkvi sa dosiahla istá rovnováha medzi národmi. Od začiatku stredoveku hral vedúcu úlohu vždy jeden národ alebo štát. Najprv Nemecko, potom Francúzsko, Španielsko a znovu Francúzsko. Keď sa však objavili masy katolíckeho obyvateľstva aj na druhej strane Atlantického oceánu, supremácia jednotlivých európskych národov sa skončila. Na jej miesto nastúpila istá vzájomná rovnosť všetkých. Dnes už dobrá polovica cel-

kového počtu katolíkov žije v obidvoch častiach amerického kontinentu, ale nemožno hovoriť, že sa tým ťažisko Cirkvi prenieslo do Ameriky. Dnes Cirkev už nie je viazaná na jedno zemepisné stredisko, ako to bolo v stredoveku“ (HERTLING, Ludwig. Dejiny katolíckej Cirkvi, s. 340-341).

Katolícke misie v Amerike výrazne posilnili aj vlastnú cirkev. Vďaka americkým misiám bežná „polovica z takmer 1,2 miliardy katolíkov sveta žije v súčasnosti v Amerike, z toho najviac, vyše 300 miliónov, v Latinskej Amerike. Toto patrí k nepochybným pozitívam iberského dobývania Ameriky“ (DUČÁK, Karol. Božie svetlo v temnotách Paraguaja. Jezuitský štát 1609 – 1768, s. 35).

Pri hodnotení situácie Indiánov v Amerike registrujeme rozdielne pomery na oboch subkontinentoch. Kým v Severnej Amerike, predovšetkým v USA, boli Indiáni takmer úplne vykoženi a vytlačeni na okraj spoločnosti, Indiáni v Južnej Amerike mali neporovnateľne milosrdnejší údel. Aj ich právne postavenie bolo omnoho lepšie ako postavenie severoamerických Indiánov. Indické zákony, i keď v praktickom živote často porušované, im formálne poskytovali nebyvalú právnu ochranu. Hoci v praxi sa situácia juhoamerických Indiánov často len málo líšila od situácie pôvodných obyvateľov Severnej Ameriky, predsa len milióny juhoamerických Indiánov napriek vykorisťovaniu, útlaku, zotročeniu a genocíde prežili krutovládou belochov a premiešali sa s nimi. K tomuto ich milosrdnejšiemu údelu nesporne prispeli značnou mierou aj jezuiti. Zásluhou 160-ročnej existencie jezuitského štátu v Paraguaji sú Guaraníovia vari jediným indiánskym národom, ktorý nielenže si udržal svoj jazyk a kultúru, ale dokonca do značnej miery asimiloval bielych osadníkov a ich potomkom vštepil svoju kultúru. Jezuitmi zdokonalený guaranísky jazyk je postavený v paraguajskej spoločnosti na úroveň úradnej španielčiny. Vyučuje sa aj v školách a existuje v ňom bohatá literatúra. Vyčádzajú dokonca aj guaraníske noviny. Ešte dnes sa volá peňažná mena štátu Paraguaj guaraní. Vzdelaní Guaraníovia v Paraguaji často zastávajú vysoké úrady. Diktátor generál Alfredo Stroessner mal guaranískych predkov z matkinej strany a aj v žilách maršala Rondóna kolovala guaraníska krv. Mestici v Paraguaji „tvoria dnes 90 % obyvateľstva“ (DUČÁK, Karol. Božie svetlo v temnotách Paraguaja. Jezuitský štát 1609 – 1768, s. 408) a zásluhou misionárov je súčasne obyvateľstvo z vyše 80 % katolícke.

V svetle uvedených faktov môžeme konštatovať, že dobytie Ameriky bolo nesporne správnym a pozitívnym počínom, za ktorý si Kolumbus zaslúži uznanie celého ľudského spoločenstva napriek všetkým negatívam, ktoré boli s jeho objavom spojené. Vysoké ocenenie si nesporne zaslúžia aj predstavitelia Katolíckej cirkvi a iberskí monarchovia, ktorí napriek všetkým nedostatkom poľudšťili dobývanie Ameriky a do značnej miery zmiernili negatívne dôsledky conquesty.

KAROL DUČÁK

Úspechy a zlyhania jezuitov

Už po celé stáročia zaznamenáva história nesčíselné pochvalné svedectvá o pôsobení misionárov Spoločnosti Ježišovej v Paraguaji v 17. a 18. storočí, predovšetkým však v redukciách paraguajského jezuitského štátu v rokoch 1609–1768, a to tak zo strany zástancov, ako aj nepriateľov jezuitského rádu. O jedných ani o druhých nemali jezuiti nikdy núdzu.

Paradoxne, aj v Katolíckej cirkvi mali protivníkov, ktorí či už zo žiarlivosti na úspechy členov rehole, či kvôli aplikácii akomodatívnej misijnej metódy, ktorú jezuiti uplatňovali vo svojej misijnej činnosti, ale aj z rôznych iných dôvodov zaujímali voči jezuitom nepriateľské postoje. Je nesporné, že misijnú činnosť jezuitov sprevádzali tak excelentné úspechy, ako aj bolestivé nedostatky. Niet pochýb o tom, že pozitívna vysoko prevyšovali negatíva v práci misionárov Spoločnosti Ježišovej, ale v záujme vytvorenia objektívneho obrazu je potrebné dať priestor aj kritike chýb, ktorých sa rehoľa v misijnej práci dopúšťala.

POCHVALNÉ SVEDECTVÁ KATOLÍCKEJ CIRKVI

V zásade však možno povedať, že Katolícka cirkev ako celok stála s výnimkou obdobia prechodného zrušenia jezuitského rádu v rokoch 1773–1814 neochvejne na strane jezuitov a zo strany osobností z katolíckeho prostredia zaznelo veľa pochvalných vyjadrení na adresu jezuitských redukcií v Paraguaji. Francúzsky básnik a politik François René Vicomte de Chateaubriand (1768–1848), vyjadril dokonca presvedčenie, že Indiáni v redukciách, títo noví kresťania, boli „najčistejší a najšťastnejší medzi ľuďmi“ (CHATEAUBRIAND, François-Auguste. *Génie du Christianisme*, IV, s. 198). Veľmi pozitívne sa o paraguajských misiách vyjadroval aj katolícky štátnik, diplomat a sociálny filozof Joseph Maria de Maistre (1753–1821), či iné francúzske osobnosti z katolíckeho prostredia. No neboli to len Francúzi. Taliansky historik, filozof a teológ, zakladateľ modernej talianskej historickej vedy, Lodovico Antonio Muratori (1672–1750), dokonca už v názve svojho diela o jezuitskom štáte vyjadril jeho pozitívne hodnotenie. Dielo nesie názov *Il cristianesimo felice nelle missioni de' padri della Compagnia di Gesù nel Paraguai* (Šťastné kresťanstvo v misiách otcov Spoločnosti Ježišovej v Paraguaji) a vyšlo v Benátkach v roku 1743. Muratori o novopokrstených domorodcoch doslova píše, že títo Indiáni, ktorí boli v minulosti „podobní divým zverom, s ktorými žili v lesoch, na nič iné nemysleli viac, ako na pomstu a krviprelievanie voči sebe samým, ale ešte viac voči susedom, po ničom neboli žiadostiví viac, ako po ľudskom mäse; pijaňstvo a chlípnosť povýšili na najvyšší stupeň: títo vlci, tieto medvede sú teraz takpovediac vľúdni anjeli, nevinní holúbkovia a väčšina z nich sa vy-

značuje takou utiahnutosťou, takou bratskou láskou, takou nevinnosťou mravov a zbožnosťou, že sa zdajú byť vyobrazením prvých kresťanov“ (MURATORI, Lodovico Antonio. *Il cristianesimo*, I, s. 91).

Pochvaly na adresu jezuitských redukcií v Paraguaji zaznievali aj z úst vysokých hodnostárov Katolíckej cirkvi. Napokon aj zosnulý pápež Ján Pavol II. sa vyjadril o jezuitských redukciách s patričnou dávkou rešpektu. P. Peter Dušička SVD to komentuje: „Aktuálnosť odkazu redukcií potvrdil aj Boží služobník Ján Pavol II., ktorý počas svojej apoštolskej cesty do Paraguaja svätorečil 16. mája 1988 troch jezuitských kňazov, mučeníkov od Rio della Plata. Počas sv. omše vo svojej homílii povedal: „Redukcie boli miestami, kde sa podporoval autentický rozvoj, ktorý v sebe zahŕňal kultúrnu, transcendentnú a náboženskú dimenziu človeka a spoločnosti.“ (DUŠIČKA, Peter. Na cestu, in: KOMOROVSKÝ, Ján. *Boží štát v pralesoch*, s. VII–VIII).

S nie menšou úctou a rešpektom sa o jezuitskom štáte v Paraguaji vyjadrovali predstavitelia slovenského katolíckeho kleru. Významný teológ, pedagóg a historik Dr. Jozef Špirko (1896–1954) v svojich *Cirkevných dejinách* charakterizuje jezuitov v Paraguaji takto: „Bol to teda akýsi komunizmus na spôsob starokresťanského komunizmu lásky... Jezuitský štát v Paraguaji bol praktickým pokusom zriadiť teokraticko-patriarchálne spoložitie, o akom snivali vtedy niektorí utopisti (Morus, Campanella). Jezuitský štát sa i hospodársky i kultúrne dokázal a patrí k najskvelejším výsledkom misijných dejín“ (ŠPIRKO, Jozef. *Cirkevné dejiny*, II, s. 266).

Blahej pamäti nitriansky biskup Karol Kmeťko (1875–1948) sa v svojom kapitálnom misiologickom diele *Svetové misie* vyjadril o diele jezuitov v Paraguaji takto: „Redukcií bolo v Paraguaji 31. Tieto tvorili ideálny, patriarchálny kresťanský štát Indiánov, ktorý našiel mnoho obdivovateľov aj u inovercov a nevercov. Skutočne tu prekvital náboženský život a mravnosť, ale aj všeobecný blahobyt a spokojnosť, takže mnohí ho pomenovali zemskej rajom, alebo obnoveným ‚zlatým vekom‘ a najkrajším dielom, aké ľudský um vytvoril. Život Indiánov v týchto osadách bol primeraný potrebám tela a duše a spresnený zábavami. Deň začínali sv. omšou (vo všedný deň nebola predpísaná, len v nedeľu) a večer končili nejakou pobožnosťou. Po sv. omši

Snímka: wikipedia

išli deti do školy, kde sa vyučovali potrebným vedomostiam (i spevu a hudbe). Dospeli konali svoju robotu, každý akú si vyvolil – na poli, v dielňach, na pasienkoch, v baniach, v úradoch, školách. Okrem obyčajných remesiel sa venovali podľa svojich schopností aj kníhtlačiarstvu, maliarstvu a sochárstvu. Ženy vyučovali domácim remeslám. Priemyselné a hospodárske výrobky odpredávali v ďalekých mestách, utrženým obnosom platili dane alebo kupovali také predmety, ktoré sami nevyrábali. Role boli pridelené rodinám, okrem toho každá osada mala svoj väčší majetok, z dôchodku ktorého vydržovala svoje siroty, vdovy, starcov, biednych a nemocných. Pre prípad zlej úrody mali sýpky naplnené rezervnými zásobami. So súhlasom španielskej vlády mali aj vojakov a zbrojnice proti útočným nepriateľom. Chrámy boli veľkolepé a bohaté vybavené. V nedeľu a sviatky odbavovali služby Božie s veľkými slávnosťami, popoludní mali zábavy, divadelné hry, spevy, tance, atď.“ (KMEŤKO, Karol. *Svetové misie*, I, s. 357–358.).

KOMPLIMENTY ODPORCOV REHOLE

V záujme objektivity je potrebné zdôrazniť, že jezuitský štát pozitívne hodnotili nielen katolícki cirkevní hodnostári a laici, ale aj vyslovení nepriatelia Katolíckej cirkvi. Ba aj takí jej neochvejní kritici, ako boli francúzski osvietenci, napríklad prírodovedec a geológ Georges-Louis Leclerc de Buffon (1707–1788), osvietenský historik Guillaume Thomas François Raynal (1713–1796), inakšie bývalý jezuita a katolícky kňaz, či filozofovia Charles Louis de Secondat Montesquieu (1689–1755), François Marie Aroutet Voltaire (1694–1778), Jean Jacques Rousseau (1712–1778), Denis Diderot (1713–1784) a Jean Le Rond d'Alembert (1717–1783). Pozoruhodnú zbierku vyjadrení

svojich osvietenských krajanov na adresu jezuitov v Paraguaji uvádza v svojom diele La République communiste chrétienne des Guaranis (1610-1768) francúzsky katolícky kňaz Clovis Lugon. Pochádzajú od slávnych osobností tej doby, ktoré ani prinajmenšom nepociťovali voči Spoločnosti Ježišovej mimoriadne sympatie.

No neboli to len osvietenici z Francúzska, ktorí sa pochvalne vyjadrovali o jezuitskom štáte. Aj nemeckí osvietenici Gotthold Ephraim Lessing (1729-1781), Johann Gottfried von Herder (1744-1803) a Christoph Martin Wieland (1733-1813), či významné osobnosti iných národov s nadšením hodnotili ušľachtilé úsilie celých generácií jezuitských misionárov, ktorí v pote tváre vypiplali najúchvatnejší sociálny experiment v dejinách ľudstva.

ZLYHANI A MISIONÁROV

Nič na svete však nie je ideálne a platí to aj pre dielo jezuitov v Paraguaji. Popri pochvalných vyjadreniach sa na hlavu jezuitov často vznášali aj veľmi vážne obvinenia. Pováčšine boli síce neopodstatnené, no v záujme objektivity je potrebné uviesť, že niektoré výčitky na adresu jezuitov boli oprávnené. Určite najzávažnejším obvinením je, že nevyužili horlivý náboženský zápal Guaraniov a neumožnili guaraniským ženám a mužom vstup do reholí, ba počas existencie jezuitského štátu nevychovali ani jedného domorodého kňaza. Pravda je totiž taká, že prvý guaraniský kňaz bol vysvätený až v roku 1802, teda niekoľko desaťročí po zániku jezuitského štátu. Misionári Spoločnosti Ježišovej nedocenili schopnosti svojich Indiánov. Skepsu jezuitov, ako sa domnieva G. Otruba, v tomto smere zrejme ovplyvnila skutočnosť, že Spoločnosť Ježišova bazírovala na vysokých duchovných hodnotách elity spoločnosti a Indiáni podľa ich presvedčenia ešte nedorástli na vysoké nároky jezuitov (OTRUBA, Gustav. Einleitung, in: PAUCKE, Florian. Zwettler Codex 420, s. 74). Toto tvrdenie však pri dôslednom skúmaní historických faktov sotva obstojí. Dokonca aj Muratori, ktorý vcelku hodnotil jezuitský štát a aj jezuitov samotných veľmi pozitívne, nešetril v tomto prípade kritikou. Hoci sám Indiánov nepoznal z vlastných skúseností, mienil, že nedostatok inteligencie u Indiánov nevyplýva z ich povahy, ale z nedostatočnej výchovy. Argumentoval, že väčšina Indiánov nevedie iný spôsob života a nevykonáva iné remeslá ako roľníci v Európe, ktorí sú poväčšine neohrabaní, jednoduchí, ba dokonca hlúpi. A predsa spomedzi týchto Európanov vzíde nemálo schopných ľudí. Muratori tvrdí, že tak ako v Európe, musia sa aj medzi Indiánmi vyskytovať jedinci, ktorí by mohli pri správnej výchove s úspechom absolvovať vyššie štúdium. Zachádza dokonca ešte ďalej a vyjadruje presvedčenie, že pri dôslednej výchove Indiánov „by niektorí z nich mohli byť prijatí aj do Spoločnosti Ježišovej“ (MURATORI, Lodo- vico Antonio. Il cristianesimo, I, s. 144).

Ďalšou prekážkou, ktorá jezuitom bránila

vysvätiť domorodých kňazov, bola ich všeobecná mienka, že Guaraniovia nie sú schopní zrieknuť sa manželského života. Dokonca aj jezuita José Cardiel, ktorý v redukciách strávil takmer štyri desaťročia svojho života, tvrdí, že ich Indiáni „nie sú schopní celibátu“ (CARDIEL, José. Breve relación, s.

106). Aj toto stanovisko je však ťažko obhájiteľné. Jezuitský misionár Antonio Ruiz de Montoya, jeden z priekopníkov misijného diela v Paraguaji, uvádza pozoruhodný prípad túžby po čistom živote u Indiánov dokonca už v prvom období existencie jezuitskej republiky. Týka sa istého indiánskeho mládenca, člena kongregácie, ktorý sa v deň svojej svadby obrátil na svoju nastávajúcu s neobvyklým návrhom. Navrhol jej, aby sa v prípade, že bude ona súhlasiť, v nastávajúcom manželstve obaja zriekli intimného života a zachovali si tak stav dokonalej telesnej čistoty. Keďže sa dievčina vyjadrila, že tento návrh zodpovedá aj jej presvedčeniu, obaja naďalej zachovávali panostenstvo. Manžel zomrel ako prvý a novopečená vdova oznámila, že túži ostať sama, ale podvolí sa vôli kňaza v prípade, že ten rozhodne inakšie (MONTOKA, Ruiz. Conquista espiritual, s. 68).

Zavedenie kresťanstva v Paraguaji španielskymi jezuitmi možno považovať za triumf humanity.

Voltaire

Aj tento prípad dokazuje, že hoci mal rodinný život u Indiánov vysokú hodnotu, celibát nebol neprekonateľnou prekážkou pre prípadné prijatie sviatosti kňazstva. Početné pramene a zdroje nám zachovali mnoho príkladov ochoty Indiánov zriecť sa po prijatí kresťanskej viery telesných pôžitkov a prijať kríž celibátu.

Treba však zdôrazniť, že vďaka jezuitom sa Indiáni vzdali starej neresti – opilstva, našli pozoruhodnú záľubu v sebačičovaní, ba neraz boli ochotní podstúpiť smrť pre svoju úprimnú vieru v Boha. Najschopnejší z redukčných Indiánov často poskytovali jezuitom neoceniteľnú pomoc v ich misijnej činnosti. Muratori píše, že keď sa z niekto- rej redukcie „misionár vyberal do zemí barbarov, aby tam ohlasoval evanjelium, vždy sa našlo tridsať alebo štyridsať najhorlivejších kresťanov z tej redukcie, ktorí považo-

Snímka: wikipedia

vali za slávny čin a šťastie smieť ho správať na ceste“ (Il cristianesimo, I, s. 84). Títo Indiáni slúžili nielen ako tlmočníci, ale zároveň spoľahlivo viedli misionárov neznámym terénom, kliesnili im cestu v hustom poraste a navyše chránili jezuitov pred útokmi divých šeliev či nepriateľských kmeňov. Mnohí z nich sa dokonca stali mučeníkmi. Stávalo sa totiž, ako ďalej píše Muratori, „že nielen misionár, ale aj zbožný sprievod Indiánov sa stal obeťou zúrivosti alebo zrady barbarov, a oni dostali od Boha odmenu, ktorá je prisľúbená tým, ktorí zomreli pre prejavenie takej cnosti“ (tamtiež, s. 85).

No Indiáni nielen pomáhali misionárom v misijnej činnosti, ale sami sa neraz stávali ozajstnými misionármi. Jezuiti často pre svoju zaneprázdnenosť nemohli opustiť redukciu, ktorú spravovali, preto posielali k ešte neobráteným Indiánom ako misionárov náhradou za seba najschopnejších Indiánov zo svojej redukcie. Muratori uvádza: „Nájdu sa kacikovia Indiánov s takou zbožnosťou a horlivosťou pre oslavu Boha a dobro duší, že oni sami pôsobia každý rok ako misionári v krajinách neveriacich“ (tamtiež, s. 89). Faßbinder nazýva týchto pomocných misionárov z radov Indiánov „duchovné pomocné oddiely“ a ich mimoriadne nadanie hodnotí slovami: „Obdivuhodná výrečnosť a statočnosť najschopnejších Indiánov bola často korunovaná úspechom“ (FAßBINDER, Maria. Der "Jesuitenstaat" in Paraguay, s. 22).

Tento pomocný spôsob evanjelizácie sa veľmi osvedčil. Bol obzvlášť dôležitý v prvých obdobiach jezuitských misíí, poznamenaných zúfalým nedostatkom misionárov v rozľahlých oblastiach Paraguaja. Pomocní misionári z radov Guaraniov ukazovali neveriacim, ktorých navštevovali, šťastie, aké prežije človek pri službe pravému Bohu, a tiež potešenie zo života v organizovanom spoločenstve. Následne objasňovali hlavné zásady viery a neraz bolo vidno, ako sa z takých výprav vracali, vedúc so sebou aj vyše 60 rodín z rôznych plemien, vôbec nespriznuzených s nimi. Mnohí z týchto apoštolov-neofytov zahynuli mučeníckou smrťou, ale získali veľa Indiánov pre pravú vieru.

V každom prípade teda možno predpokladať, že aspoň najhorlivejší z Guaraniov boli spôsobilí prijať aj neľahký údel celibátu

a sviatosť kňazstva. Takéto stanoviská rezonujú v mnohých dielach o jezuitskom štáte v Paraguaji.

KDE SA STALA CHYBA?

Nestačí však len konštatovať fakty. Experti sa s tým neuspokojujú, ale pokúšajú sa hľadať prijateľné vysvetlenie zlyhania jezuitov. Jeden takýto pokus nachádzame u L. Hertlinga, ktorý píše: „V misijných štúdiách a u historikov stretávame dnes rozličné úsudky o redukciách. Nik nepopiera, že svojho času boli úspešné. Jestvujú nepopierateľné svedectvá, že Indiáni tam žili nábožným životom. Núka sa však otázka, či redukcie neboli príliš umelými výtvormi a hlavne, prečo sa misionári nepostarali o výchovu domáceho kňazstva, ktoré by ich po čase nahradilo. Odpoveďou by mohlo byť, že misionári účinkovali predovšetkým ako dušpastieri, a nie ako predvídavi politici. A vôbec nemohli predvídať, že štátna moc, s ktorou vždy dobre vychádzali, jedným ťmahom zničí ich celú prácu.“ (HERTLING, Ludwig. Dejiny katolíckej Cirkvi, s. 333).

Ponúkajú sa však aj vysvetlenia iných autorov sekundárnej literatúry o jezuitskom štáte. V záujme objektivity je totiž potrebné zdôrazniť, že problém domorodého kňazstva sa netýkal výlučne jezuitského rádu, ale celej Katolíckej cirkvi v Južnej Amerike. Nielen v jezuitskom štáte, ale ani v mnohých iných oblastiach Južnej Ameriky kvôli mentalite a predsudkom osadníkov z Európy neboli vysvätení indiánski kňazi. Je pritom zaujímavé, že v iných misijných oblastiach domorodý klérus účinkoval už omnoho skôr. Týkalo sa to aj územia Afriky, kde napríklad „v Kongu sa kresťanstvo veľmi dobre prijímalo. Konžský kráľ Alfonz I. veľa očakával od pokresťančenia svojej krajiny. U Európanov sa však stretával s nepochopením. Po obrátení na kresťanstvo v roku 1491 sám hlásal svojmu ľudu o Kristovi. Prosil Portugalcov, aby mu poslali na pomoc misionárov, avšak bez odozvy. Preto poslal svojho syna s niekoľkými ďalšími mladými mužmi do Lisabonu, aby sa vzdelali a formovali na kňazov. Ani to sa však nedarilo ľahko. Zdá sa, že jeho listy buď falšovali tlmočníci, alebo ich zatajovala portugalská administratíva. Napokon sa mu v roku 1521 predsa len podarilo, aby sa jeho syn Henrik vrátil z Portugalska dokonca ako biskup“ (BUČKO, Ladislav. Na ceste k oslobodeniu. Základy misiologie, s. 326-327).

Zásluhy na formovaní domorodého kléru v Afrike mali aj samotní jezuiti. Angažovali sa na území Etiópie, ktorá „viedla v tomto období vojnu proti moslimskej nadvláde. Napriek tomu sa tu Portugalcom podarilo otvoriť misiu v polovici 16. storočia. Jezuiti sa v 16. a 17. storočí usilovali zjednotiť etiópsku koptskú cirkev s Rímom. Podarilo sa im to len čiastočne. Väčšie úspechy zaznamenali štyria etiópski kňazi, ktorí vyštudovali na Urbanovej univerzite v Ríme. Jeden z nich sa stal prvým etiópskym biskupom v novovekej histórii Cirkvi v Etiópii“ (tamtiež, s. 327).

Aj v Ázii bola situácia omnoho lepšia ako

v Južnej Amerike. Napríklad v Japonsku pôsobili nielen domorodí kňazi, ale Japonci sa tu stávali dokonca aj s jezuitami. Napomohla tomu Kongregácia pre šírenie viery v Ríme v roku 1659 svojimi inštrukciami pre misijnú prácu v Ázii, všeobecne platnými pre akomodačný misijný proces na týchto územiach. Išlo predovšetkým o tieto tri inštrukcie:

1. Prísny zákaz angažovania sa misionárov v politických veciach, pretože misijná činnosť mať odstup od politických a koloniálnych záležitostí.
2. Nutnosť formácie miestneho duchovenstva z radov domorodcov.
3. Úcta voči kultúre domáceho obyvateľstva.

V podmienkach Južnej Ameriky sa však domorodí duchovní presadzovali podstatne neskôr. Ako uvádza P. C. Hartmann, aj Muratoriho kritika bola namierená nielen proti jezuitom, ale všeobecne proti slabším juhoamerickéj Cirkvi, ktorá nedocenila výchovu kňazského dorastu z radov domorodcov.

Je poctou pre otcov jezuitov, že ako prví ukázali v oných krajinách ideu náboženstva spojenú s ideou humanity. Napraviac to, o zničení Španieli, za ali hoji jednu z najväčších rán, zasadených udskému rodu.

Montesquieu

Hneď od začiatku znemožnila tieto snahy, keď zarazila pokusy františkánov v rokoch 1527 a 1536 vzdelávať indiánskych rehoľníkov a kňazov. Tento postoj potvrdil v roku 1555 Prvý mexický provinciálny koncil, ktorý zakázal prístup Indiánov k rehoľnému a kňazskému úradu. Tento zákaz potvrdili aj regionálne koncily v Lime v roku 1567/1568 a v Santo Domingu v roku 1622. Keď však kolégium kardinálov v Ríme v roku 1631 odsúdilo zákaz prístupu Indiánov k rehoľnému a kňazskému povolaniu a sekretár Kongregácie pre propagáciu viery Francesco Ingoli v roku 1638 naliehavo požadoval prijímanie Indiánov do reholí, nariadil španielsky kráľ v roku 1697, resp. 1725, svojím dokumentom Cédula de Honores realizovať požiadavku Francesca Ignoliho v praxi. Pápež dodatočne potvrdil túto požiadavku svojím vlastným breve v roku 1766. Takto boli v 18. storočí aspoň čiastočne pripustení ku kňazskému povolaniu mestici, Indiáni a černosi. Koncom 18. storočia sedeli aspoň vo všetkých katedrálach Peru a Mexika indiánski kňazi. Ak by sa teda boli jezuiti držali v 17. storočí hoci len predpisov španielskeho kráľa, mali zjavne možnosti vychovať a vysvätiť indiánskych kňazov (HARTMANN, Peter Claus. Der Jesuitenstaat in Südamerika, s. 44).

Možno teda konštatovať, že jezuiti nevyužili všetky možnosti, ktoré sa im v tomto smere ponúkali. Žiada sa však jedným dychom dodať, že ani po vyhnaní jezuitov z paraguajských redukcií sa dlho nedarilo vychovať indiánskeho kňaza napriek všetkým ohnivým prisľubom nového guvernéra Bucareliho. Prvý guaranísky kňaz bol vysvätený až v roku 1802, zhruba 3 a pol desaťročia po vyhnaní jezuitov z Paraguaja (tamtiež, s. 44). Tubichapota, tento prvý guaranísky kňaz, „absolvoval filozofiu a teológiu v diecéznom seminári v Buenos Aires“ (LUGON, Clovis. Chrześcijańska komunistyczna republika Guaranow, s. 238).

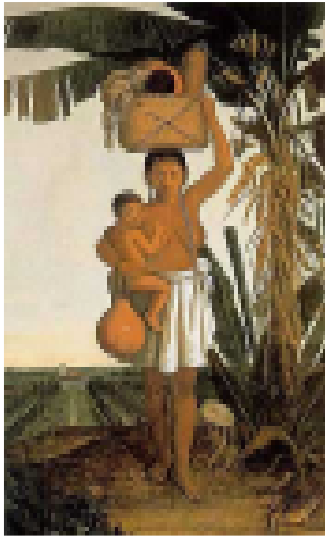
V každom prípade však absencia domorodého kňazského dorastu v guaranískych redukciách bola brzdou všestranného rozvoja guaranískeho národa. Pregnantne to formuluje C. Lugon: „Právne predpisy neprekážali vysväcovaniu kňazov spomedzi domorodého obyvateľstva. Filip II. (r. 1588), Karol II. (r. 1697), Filip V. (r. 1725) i Karol III. (r. 1766) vyhlásili, že Indiáni môžu zastávať všetky postavenia, nevynímajúc kňazské hodnosti. Ak by mali Guaraníovia domorodé duchovenstvo, inakšie by sa vyvíjali ich ďalšie osudy v oblasti náboženstva a pravdepodobne aj v oblasti časných vecí“ (tamtiež, s. 238-239).

Je nesporné, že misijnú činnosť jezuitov v celosvetovom meradle sprevádzali tak excelentné úspechy, ako aj bolestivé nedostatky. Niet pochýb o tom, že pozitívna vysoko prevyšovali negatíva v práci misionárov Spoločnosti Ježišovej, ale v záujme vytvorenia objektívneho obrazu je potrebné dať priestor aj kritike chýb, ktorých sa rehoľa v misijnej práci dopúšťala.

Absencia miestneho kléru u Guaraníov bola citeľným handicapom pôvodného obyvateľstva paraguajských redukcií. Podobne, ako trebárs na Slovensku, kde bolo v minulosti národné duchovenstvo mocnou hybnou silou celkového všestranného rozvoja slovenského národa, mohlo aj domorodé duchovenstvo Guaraníov pozdvihnúť národ na omnoho vyšší stupeň rozvoja. O to viac mrzí zlyhanie jezuitov pri výchove domáceho kňazstva.

KAROL DU ÁK

Povznesenie guaraníjskych žien

Misionári Spoločnosti Ježišovej, ktorí od konca 16. storočia prichádzali do Paraguaja, sa zaslúžili o mimoriadne duchovné i hmotné povznesenie miestnych Indiánov. Týkalo sa to predovšetkým Guaraníov, ktorí vytvorili jadro jezuitského štátu v Paraguaji v rokoch 1609-1768. Okrem evanjelizácie, ktorá bola samozrejmom súčasťou misijného poslania jezuitov, misionári odovzdávali Guaraníom aj najskvelejšie výtvarné európskej vzdelanosti a kultúry.

dým ženám plnohodnotný, zmysluplný život. Zrušili predchádzajúcu polygamiu kacikov a zaviedli monogamiu. Pritom vyvstal „problém umiestniť a zaopatriť vedľajšie ženy. Pátri sa v tomto smere uplatnili ako sobášni sprostredkovatelia, ktorí dokonca odkúpili od náčelníka zvyšné ženy a okamžite ich vydali za iných mužov. Ženy, ktoré zostali navyše, prišli do vdovských domov a tam boli vydržované spoločnosťou“ (HARTMANN, Peter Claus. Der Jesuitenstaat in Südamerika, s. 40).

MANŽELSTVÁ BEZ ROZVODOV

Zlepšenie postavenia žien sa odzrkadlilo aj pri ich vstupe do cirkevne uzavretého manželstva. V protiklade so zvyklosťami v Európe neexistovali sobáše z rozumu, ktorých motiváciou nebola láska mladých ľudí, ale majetkové pohľadky ich rodičov. Napokon, nebolo to ani možné. V redukciách vládla majetková rovnosť. Manželstvo nikdy nevzniklo proti vôli ženicha či nevesty.

Postavenie ženy sa teda cez kresťanské, cirkevne uzavreté manželstvá výrazne posilnilo, ako to napokon konštatuje aj páter Dobrizhoffer (DOBRIZHOFFER, Martin. Geschichte der Abiponer, III, s. 140).

V redukciách si paradoxne nevyberal žienich nevestu, ale deva si vyberala mládenca. Tirolský páter Sepp von Rainegg, ktorý pôsobil v redukciách Paraguaja vyše 41 rokov, píše: „Je pozoruhodné, že keď chcú Indiáni vstúpiť do manželstva, nie Indián Indiánku, ale žena muža musí žiadať o manželstvo. Príde teda Indiánka ku mne a povie len: ‚Pay, páter, chcela by som si toho alebo onoho vziať za manžela, ak si spokojný.‘ Predvolám potom Indiána a hovorím mu: ‚Tá, alebo oná by ťa, syn môj, chcela mať za manžela, si spokojný?‘ Ak povie áno, čo je takmer vždy, nepotrebuje nič viac, svadba je predo dverami“ (SEPP, Anton. Reißbeschreibung, s. 249). Stávalo sa síce, že aj matky budúcich neviest a ženichov hľadali vhodných kandidátov na sobáš pre svoje deti, no najdôležitejší bol jednoznačný súhlas

Najvýraznejším indikátorom celkového všestranného povznesenia Guaraníov po príchode jezuitov do Paraguaja bolo výrazné zlepšenie postavenia ženskej časti populácie vďaka prijatiu kresťanskej viery. Postavenie žien v primitívnom spoločenstve Guaraníov pred príchodom jezuitov bolo veľmi nelichotivé. Ženy boli v plnom rozsahu podriadené mužom a vykonávali ťažké práce, napríklad pracovali na poli. Domorodí náčelníci, takzvaní kacikovia, mali právo požadovať dcéry Indiánov a žiť v mnohoženstve. Polygamia patrila k prirodzeným privilegiami kacikov.

Jezuiti od základov zmenili pôvodný spôsob života Guaraníov a umožnili domoro-

Kto sú Guaraníovia

Keď jezuiti začali koncom 16. storočia v Južnej Amerike s evanjelizáciou Guaraníov, príslušníci tohto kmeňa boli polonómadi a ich najväčšou radosťou a hlavným zamestnaním boli vojny a lov. Popri tom sa však vyznačovali istou mäkkosťou a poddajnosťou charakteru. Boli snád' jediným kmeňom v tejto oblasti, ktorý sa k Európanom nestaval nepriateľsky.

Guaraníovia sú súčasťou jazykovej skupiny Tupí-Guaraní, ktorá je najväčšou jazykovou skupinou pôvodných obyvateľov Južnej Ameriky a má množstvo podskupín. Indiáni Tupí-Guaraní tvorili veľké ľudské spoločenstvo, ktorého odnože a vetvy sa rozprestierali na rozsiahlom území od oblasti La Plata na juhu až po Orinoko na severe, od bolívijských Ánd na západe až po oceán na východe. Obývali značnú časť juhoamerického subkontinentu a žili na rozlohe porovnateľnej s rozlohou Európy. Najznámejšími podskupinami tejto jazykovej skupiny boli Guaraníovia a Tupiovia. Miloslav Stingl, dlhodobo sa venujúci problematike života pôvodných obyvateľov Ameriky, o týchto dvoch podskupinách obrovskej jazykovej skupiny Tupí-Guaraní iného píše: „Mnohé guaranícke kmene sa vo východnom Paraguaji zliali v jediný indiánsky národ. Sedem guaraníjskych kmeňov sídlilo však aj vo východnej Bolívii a mnohé ďalšie v južnej Brazílii. V samej Brazílii od pobrežia po najvzdialenejší kút na severe a západe krajiny sídlia prevažne pôvodní Tupiovia“ (STINGL, Miloslav. Indiáni včera, dnes a zajtra, s. 164).

Guaraníovia sa živili lovom, rybolovom a primitívnym poľnohospodárstvom, ktoré zodpovedalo úrovni ich triviálnych nástrojov na obrábanie pôdy. Ostrým drevom robili diery do zeme a sadili kukuricu, maniok a

bataty. Vďaka úrodnej pôde dosahovali aj bez mimoriadnej námahy pomerne dobré úrody. Poľnohospodárstvo ich nútilo dočasne sa usádzať, no nevytvorili vlastný štátny útvar. Žili v rodoch a počas poľnohospodárskych aktivít vytvárali malé dediny s 3-6 domami. Boli to pomerne veľké, no primitívne stavby z drevených kolov a hlíny, pokryté slamou. V každom takom dome, či skôr chatrči, bývalo pokope mnoho rodín, často aj 200 ľudí (FABBINDER, Maria. Der "Jesuitenstaat" in Paraguay, s. 15). Žiadna z týchto rodín však nemala oddelený priestor, takže o nejakom súkromí nemohlo byť ani reči (DUČÁK, Karol. Božie svetlo v temnotách Paraguaja. Jezuitský štát 1609 – 1768, s. 92).

Každý rod mal svojho náčelníka, takzvaného kacika (kacik bolo pôvodne označením domorodého náčelníka na Antilách, Španieli však toto označenie preniesli aj na náčelníkov Guaraníov), ktorého náčelnícka hodnosť bola dedičná. Dedil ju náčelníkov prvorodený syn. Mnohokrát bol za kacika zvolený aj bojovník, ktorý sa zvlášť vyznamenal v boji, alebo ten člen rodu, ktorý vynikal mimoriadnou výrečnosťou. Nič totiž neobdivovali barbari viac, ako dar reči. Kacik požíval veľkú vážnosť a ostatní členovia rodu mu boli bezpodmienečne podriadení. Obrábali mu pole a pri presune na nové pôsobisko mu stavali nové obydlie. Taktiež mu dávali aj malý tribút zo zveriny a rýb, čo ulovili. Tribút bol vlastne istou formou priamej dane. Neskôr, po ovládnutí amerických území Španielmi, odvádzali Indiáni tribút španielskemu kráľovi. Kacik mal tiež právo požadovať dcéry Indiánov a žiť v mnohoženstve. Polygamia patrila k prirodzeným privilegiami kacikov a mnohí sa jej po príchode misionárov ťažko zriekali. Kacikovia mali bežne 15, 20, i 30 žien. Ostatní Guaraníovia „si tento luxus nemohli dovoliť a museli sa uspokojiť s niekoľkými, alebo len s jednou ženou. Ženy smeli byť pre najmenší dôvod kedykoľvek prepustené“ (FABBINDER, Maria. Der "Jesuitenstaat" in Paraguay, s. 15).

oboch mladých ľudí. Ak aj deti nahlas súhlasili, bola svadba istá (HARTMANN, Peter Claus. *Der Jesuitenstaat in Südamerika*, s. 41). Na rozdiel od súdobej Európy sa teda v redukciách v plnom rozsahu rešpektovala slobodná voľba životného partnera.

Aby misionári zabránili predmanželskému pohlavnému životu mladých Indiánov, sobášili jezuiti devy vo veku 14 a mladíkov vo veku 16 rokov. U Indiánov kmeňa Abipon to bolo o niečo neskôr. Ako píše Dobrizhoffer, devy vstupovali do manželstva vo veku minimálne 19-20 rokov a mladí muži vo veku 25 rokov, keďže si tamjší mladí ľudia cvičili zdržanlivosť pred manželstvom.

Sobáše sa konali v sobotu, väčšinou sa bralo niekoľko párov naraz. Žehnalo sa aj zasnúbenie. Pátri sobášili zakaždým počas svätých omší viaceré páry naraz, neraz aj 15 až 20 párov. Cardiel dokonca píše, že raz sobášil 90 párov (CARDIEL, José. *Breve relación*, s. 122).

Rozvody v redukciách nepoznali. Veľkou výhodou bol aj fakt, že v tejto rovnostárskej spoločnosti sa nevesta nemusela starať o veno. Mladý pár dostal všetko potrebné pre nastúpenie spoločnej cesty životom od farára redukcie. Ako píše Cardiel, každému novomanželskému páru odovzdal cura (farár) sekeru a nôž ako veno, a keďže železo bolo v tej dobe v Paraguaji vzácné, mal tento dar pre novomanželov veľkú hodnotu. Navyše – ako svorne uvádzajú J. Cardiel i A. Sepp – farár redukcie zabezpečil aj svadobnú hostinu (Tamtiež, s. 122; SEPP, Anton. *Reißbeschreibung*, s. 247). Toto však nebolo všetko, čo mladomanželia dostali. Po sobáši redukcia prideliť mladomanželom aj byt s pozemkom a základným vybavením pre život. Páter Sepp so svojou typickou prostorekosťou, podfarbenou zmyslom pre humor, píše: „Dom dám novomanželom ja. Svadobný odev, teda pre muža 6 lakt'ov súkna a pre nevestu tiež toľko, dám takisto ja. Ani posteľ, teda holá zem, pokrytá volskou kožou, nechýba. Svadobnú hostinu im vystrojím takisto ja s jednou alebo viacerými tučnými kravami. Veno, ktoré musí Indiánka Indiánovi priniesť, je tak často spomínaná vydlabaná tekvica a nič viac, avšak s podmienkou, že ona v nej musí mužovi priniesť vodu z rieky. Naproti tomu Indián je povinný priniesť drevo do kuchyne. Tým je sobáš ukončený a sväté manželstvo začaté“ (SEPP, Anton. *Reißbeschreibung*, s. 247-248). Žiada sa v tejto súvislosti ešte dodať, že nie vždy bolo bývanie pre novomanželov k dispozícii hneď po svadbe. V takom prípade mladomanželia prechodné bývali u rodičov v spoločnej domácnosti.

VŽDY ODDELENE

Zákaz rozvodov, posvätný charakter manželstva a odstránenie polygamie, ale aj nová sociálna organizácia, na základe ktorej muži pracovali namiesto žien na

poli, ženám výrazne prospela. Muži vykonávali namáhavé práce, pre ženy boli typické práce v domácnosti, v záhrade a vo verejných pracovniach. Navyše sa mohli venovať deťom a mohli doma aj tkať, pliesť a šiť. Na poliach pracovali málo, iba v čase žatvy. Zúčastňovali sa zberu bavlny. Nikdy neboli nasadzované na ťažké a nebezpečné práce. A. Schuster dokonca uvádza, že ruky guaranískych žien „boli také útle a mäkké, že ani najelegantnejšie Španielky si nemohli želať mať ich jemnejšie“ (SCHUSTER, Adolf N. *Paraguay*, s. 280).

V redukciách sa prísne dbalo na zamedzenie príležitostí pre prípadný hriech nevery, či mimomanželské styky oboch pohlaví. Na verejnosti mali ženy priestory oddelené od mužov. Využívali osobitné, pre nich rezervované pracovne, mali svoje vyhradené priestory aj v kostoloch, boli organizované v svojich kongregáciách a mali „vlastnú predstavu“ (OTRUBA, Gustav. *Der Jesuitenstaat in Paraguay. Idee und Wirklichkeit*, s. 174). Ba aj v školách mávali dievčatá, pravdaže nie vždy a všade, vlastné učiteľky (HARTMANN, Peter Claus. *Der Jesuitenstaat in Südamerika*, s. 41).

Prísna separácia sa dodržiavala aj počas obradov v kostoloch. Každú nedeľu a sviatok bola slávnostná svätá omša s kázňou. V týchto dňoch bývala v redukciách mimoriadne slávnostná atmosféra. Už v nedeľu ráno budilo veriaciach rytmické znenie zvonov. Ako píše J. Cardiel, každú nedeľu na svitaní, zatiaľ čo sa pátri modlili, zhromaždili sa veriaci rôzneho veku a pohlavia na námestí, ako vždy oddelene muži, ženy, chlapi a dievčatá. Po zazvonení na ukončenie modlitby pátrov sa otvorili dvere a dospelí veriaci začali vstupovať do kostola. Osobitne ženy a muži. Chlapi išli na nádvorie pátrov a dievčatá na cintorín. Do stredu kostola sa postavili štyria Indiáni s najjasnejšími hlasmi a predriekali Otčenáš a ďalšie modlitby, ktoré ostatní veriaci opakovali. Po skončení modlitieb sa začalo opakovanie katechizmu. Potom sa previečovalo

počítanie, ako aj menovanie dní v týždni a mesiacov po španielsky. Všetko to, čo absolvovali muži a ženy v kostole, absolvovali chlapi oddelene pod vedením svojich alcaldes na nádvorí a podobne aj dievčatá na cintoríne. Po skončení výučby počítania vstúpil celebrujúci páter do chrámovej lode a začali sa samotné omšové obrady za účasti všetkých veriaciach (CARDIEL, José. *Breve relación*, s. 117-118).

Činnosť jezuitov vnímali ženy pozitívne, pretože vzdelanosť, výchova a kresťanská morálka zlepšili ich postavenie v redukciách. Je síce potrebné priznať, že sa nikdy nevyrovnali mužom, napríklad nemali prístup k vykonávaniu úradov, no celkovo možno konštatovať, že kresťanská viera, ktorú do redukcií priniesli misionári, výrazne zlepšila spoločenské postavenie žien. O postavení žien v spoločnosti svedčí aj fakt, že to bola práve niektorá zo žien redukcie, ktorá predniesla vlastnú krátku uvítaciu reč pri príchode nového pátra do redukcie. Bývala to „Indiánka, ktorá bola najvýrečnejšia zo všetkých žien“ (SEPP, Anton. *Reißbeschreibung*, s. 209). Aj preto „práve ženy akceptovali nové náboženstvo oveľa ľahšie ako muži a chodievali vo veľkých množstvách na bohoslužby“ (HARTMANN, Peter Claus. *Der Jesuitenstaat in Südamerika*, s. 42).

HLBOKÁ ZBOŽNOS

Charlevoix píše o zbožnosti indiánskych žien: „Osobám ženského pohlavia bol s pomocou Božej milosti vštípený taký veľký odpor k nečistote, že sa kvôli najnepatrnejšej voľnosti, ktorú si v tomto smere dovoľili, dobrovoľne podrobili tomu najpokornejšiemu pokániu. Často sa stalo, že sa dievčatá radšej nechali pohanmi usmrtiť, než by sa podvolili hriechu“ (CHARLEVOIX, P. *Franciscus de. Geschichte von Paraguay...*, I, s. 310). Toto sa stávalo už v prvých desaťročiach existencie jezuitského štátu, keď boli redukcie vystavené pustošiacim nájazdom mamelukov. Stávalo sa, že mamelukovia „chceli znásilniť kresťanské devy, ale tieto sa nechali radšej zavraž

dit', než by privolili k ich zvieracím chůtkam.“ (tamtiež, s.75).

O hlboké a úprimnej zbožnosti Indiánok máme množstvo svedectiev misiónárov, ktorí v redukciách pôsobili. Za všetky aspoň to najúchvatnejšie. Florian Paucke sugestívnym spôsobom vykresľuje príbeh ženy, ktorá sa rada zdržiavala v kostole zvlášť v čase vyučovania náboženstva. Sliezsky páter o nej píše: „Jedna vydatá menom Eulalia mala zvyk postíť sa každú stredu, preto som ju volal po španielsky Agunadora, to znamená postiteľka. Objavovala sa s deťmi na vyučovaní náboženstva istotne skôr, ako o druhej hodine popoludní. Bola vdovou. Vytrvalo si zachovávala svoj bezúhonný spôsob života. Aj jej sa ohlásila posledná hodina a ona zomrela v svojich najlepších rokoch. Krátko pred smrťou sa na mňa obrátila s nasledovnou prosbou: ‚Môj páter! Považuj za dobré, o čo ťa žiadam. Prosím ťa, pochovaj moje telo nie mimo kostola na spoločnom cintoríne, ale v kostole.‘ Ja som sa jej opýtal: ‚Prečo? Či vari nebol aj cintorín posvätený a či tam neodpočívajú aj iní?‘ Odpovedala: ‚Ja to dobre viem, ale moja jediná túžba spočíva v tom, aby si moje telo pochoval v kostole, pretože som vždy bola veľmi rada v kostole a predovšetkým som bola prítomná na dennom vyučovaní náboženstva. A keďže sa ho po mojej smrti nebudem môcť zúčastňovať ako živá, prosím ťa, aby aspoň moje mŕtve telo bolo tu v čase vyučovania náboženstva.‘ Sľúbil som jej to a aj som tak urobil“ (PAUCKE, Florian. Zwettler Codex 420, s. 612).

Pre život redukcií bola charakteristická manželská vernosť. Bolo samozrejmosťou, že deti sa rodili v manželstvách. Bezúhonnému životu vdov napomáhalo zriadenie domova vdov, kam sa popri ozajstných vdovách „uchýľovali aj bezdetné ‚slamené vdovy‘ v čase, keď ich manželia boli od domova vzdialení. Keby nebolo bývalo tejto inštitúcie, príkaz o manželskej vernosti by vyznieval ako prázdne moralizovanie“ (KOMOROVSKÝ, Ján. Boží štát v pralesoch a savanách Paraguaja, s. 68).

NA POLE ZA ZVUKU BUBNOV

Na rozdiel od minulosti misionári zabezpečili ženám výchovu od ich detstva. Každý deň bubnoval na veľkom námestí redukcie a na uliciach malý bubon, aby zobudil mladých oboch pohlaví vo veku do 17 rokov na vyučovanie náboženstva. Keď sa pri oboch stranách chrámových dverí zhromaždili chlapci a dievčatá pod dohľadom svojich dozorcov, pokľakli, prežehnali sa a začali nahlas odriekať modlitby a po nich otázky a odpovede z katechizmu. Nasledovala svätá omša. Po jej skončení prišli chlapci na dvor fary, sadli si tam podľa svojho veku, najprv 16-roční, potom mladší, a napokon celá

kopa tých najmenších. Tu dostali teplé raňajky. Oddelene od chlapcov dostali aj dievčatá svoje raňajky. Podľa želania mohli chlapci aj dievčatá svoje jedlo zjesť spoločne alebo sa s ním mohli odobrať domov. Po raňajkách sa deti rozdelili. Časť z nich išla do školy a druhá časť do práce na obecné polia, alebo do dielni.

Na pole išli deti a mladí ľudia v procesii za zvuku bubnov. Pracovali pod dohľadom dozorcov a dozorkyň. J. Cardiel píše o príprave mladých Guaraníov na prácu na poli: „Potom naložia jedlo, kotlíky na varenie, motyčky na okopávanie polí, čo je veľmi častá práca, a tiež iné náradia na iné práce, a malú sošku sv. Izidora-roľníka na nosidlách s krytom, ak by pršalo. Hrajú na bubienkoch a flautách a za zvuku týchto drsných nástrojov idú do práce tam, kam sú poslaní“ (CARDIEL, José. Breve relación, s. 107). Dievčatá išli „pracovať s Pannou Máriou, alebo iným obrazom v procesii a jedli tak ako chlapci so svojimi dozorcami.“ (HARTMANN, Peter Claus. Der Jesuitenstaat in Südamerika, s. 45).

Práce sa vykonávali na poliach v susedstve mesta. Deti vykonávali poväčšine so spevom alebo modlitbou na poliach ľahšie práce, napríklad odstraňovanie buriny a zbieranie kameňov. Dievčatá predovšetkým zberali otvorené puky bavlníka a odháňali vtákov po zasiatí semena.

Rôzne pramene sa rozchádzajú v tom, či sa všetky deti, to znamená aj dievčatá, učili čítať a písať, či sa učili len chlapci, alebo dokonca len časť chlapcov. Podľa J. Cardiela chodili do školy predovšetkým synovia kacikov, mestských radných, hudobníkov, kostolníkov, majordómov, či iných popredných obyvateľov redukcií, ale aj iných Guaraníov, ak o to ich rodičia žiadali. (CARDIEL, José. Breve relación, s. 101. A. Sepp uvádza, že sa čítať a písať učili len chlapci, dievčatá sa namiesto toho učili priasť, pliesť a šiť (SEPP, Anton. Reißbeschreibung, s. 322-323).

Naproti tomu, ako uvádza Hartmann, francúzsky kapucín páter Florentini tvrdil, že v redukciách videl učiteľky, ktoré učili čítať a písať aj dievčatá. A napokon sekretár provinciála Paraguaja páter Juan de Escandon, a provinciál Paraguaja a Peru páter Nicolás Mastrilli hovoria v tejto súvislosti o deťoch, nie o

chlapcov (HARTMANN, Peter Claus. Der Jesuitenstaat in Südamerika, s. 43). Podľa všetkého teda nenájdeme na túto otázku jednoznačnú odpoveď. Lenže už samotný fakt, že aj dievčatá masovo absolvovali školskú výchovu, slúži jezuitom k cti.

NEVYUŽI TÝ POTENCIÁL

Večná škoda, že jezuiti nevyužili túžbu horlivých guaranískych mladých žien po rehoľnom živote. Najúšľachtilejšie z domorodých dievčat po takomto živote úprimne túžili a chceli si zachovať panenstvo. Obračali sa na jezuitov s prosbami, aby im umožnili vstup do reholí. Máme o tom svedectvá v správach jezuitských misiónárov z Paraguaja. Lenže ako uvádza C. Lugon, cesta k rehoľnému životu ostala pre guaraníske ženy uzavretá počas celej doby existencie jezuitského štátu v Paraguaji (LUGON, Clovis. Chrzešcijańska komunizyczna republika Guaranie, s. 239).

Odstránením polygamie kacikov, zavedením cirkevne uzavretých manželstiev, zákazom rozvodov, zabezpečením masového prístupu žien k vzdelaniu a novou sociálnou organizáciou, na základe ktorej muži pracovali namiesto žien na poli, spôsobili jezuiti na tú dobu skutočne revolučný prevrat v spôsobe života domorodých žien. Guaraníske ženy sa síce spoločensky nikdy úplne nevyrovnali mužom, ale je veľkou a nespochybniteľnou zásluhou jezuitov, že sa postavenie žien v redukciách Paraguaja výrazne zlepšilo v porovnaní s ich spoločenským postavením pred príchodom jezuitských misionárov do Paraguaja. Veľkým nedostatkom v prístupe jezuitov k domorodým ženám bolo, že nevyužili naplno obrovský duchovný potenciál, ktorý v Indiánoch prebudili. Nedali priestor túžbe horlivých guaranískych mladých žien po rehoľnom živote a neumožnili im vstup do reholí. Toto je vážnym nedostatkom ich misijného diela. Jezuiti na jednej strane zasiali semeno, z ktorého Katolícka cirkev po stáročia žala bohaté plody, no na druhej strane nevyužili nadšenie Guaraníov pre rehoľný a duchovný stav. Aby sme však boli objektívni, táto kritika nepadá len na jezuitských misionárov...

KAROL DU ÁK

Snímka: wikipedia

Slovenský jezuita medzi Indiánmi

FRANTIŠEK XAVER EDER

Autor prvej mapy Peru

Snímkar: archív

František Xaver Eder sa narodil v rodine banského účtovníka v Banskej Štiavnici 1. septembra 1727. Navštevoval vyššie jezuitské gymnázium v Banskej Bystrici, tam v roku 1743 vstúpil do Spoločnosti Ježišovej. Noviciát absolvoval v Trenčíne a teológiu vyštudoval na univerzite v Trnave. Potom pôsobil jeden rok ako stredoškolský

V dejinách kartografie nájdeme aj nemalý počet Slovákov. Viacerí sa zapísali do vývoja mapového zobrazovania Slovenska či jeho častí. Bolo to napríklad Ján Sambucus, Samuel Mikovíni, Maximilián Rudolf Hell, Ján Lispký a viacerí iní. Jezuita P. František Xaver Eder, SJ bol taktiež priekopníkom mapového zobrazovania, avšak nie v svojej vlasti, ale v ďalekej Amerike.

profesor v svojom rodisku a ďalší rok v Banskej Bystrici. V roku 1749 sa pavil – a spolu s ním ďalších 21 misionárov – zo španielskeho prístavu Cadiz cez Kanárske ostrovy a Panamu do Južnej Ameriky. Teologické štúdiá dokončil v Lime, a tam ho potom v roku 1751 vysvätili za kňaza. Z Limy ho potom poslali do vnútrozemia severnej Bolívie, do prostredia tropických pralesov a močiarov. Tam pôsobil medzi Indiánmi kmeňa Moxo v misijnej osade Svätý Martin. Nebola to len pastoračná činnosť. Tento misionár jemu zverených domorodcov vychovával po každej stránke – priučal ich poľnohospodárstvu, učil ich stavať si domy, i chrániť si zdravie – civilizoval ich.

Proti misijnej činnosti jezuitov v Južnej Amerike sa vo veľkej miere stavali tie kruhy, ktorým išlo predovšetkým o koristnícke zábery v Novom svete. Tomuto tlaku podľahol aj španielsky kráľ Karol III. (1759-1788) a 26. februára 1769 podpísal neslávny dekrét, podľa ktorého museli jezuitskí misionári opustiť územia, ktoré podliehali španielskej korune. Preto

aj František Xaver Eder musel opustiť svojich Indiánov a cez Taliansko sa vrátil do vlasti. Od roku 1769 bol farárom v Banskej Bystrici, kde 17. marca 1773 zomrel.

Počas svojej misionárskej činnosti v ďalekom svete sa venoval aj študovaniu tohto exotického územia. Svoje geografické, historické a etnografické poznatky zhrnul v práci *Descriptio provinciae Moxitorum in regno Peruano* (Opis provincie Moxo v Peruánskom kráľovstve), ktorá vyšla v Banskej Bystrici v roku 1791, až po jeho smrti. Bola to jedna z prvých prác, ktoré vyšli v Európe, o peruánskej provincii Moxo. Opísal v nej zvyky, mravy a spôsob života svojich zverencov. K dielu priložil aj mapu tejto oblasti, ktorú sám vypracoval. Bola to vôbec prvá mapa tohto územia. Význam tejto práce potvrdzuje aj skutočnosť, že v roku 1985 vyšla v Bolívii preložená do španielčiny ako základné dielo o živote a kultúre indiánskeho kmeňa Moxo.

UBOMÍR V. PRIKRYL

Objednajte si

dvojtyždenník o náboženstve a kultúre

VOX

časopis v pdf formáte

Pošlite e-mail na adresu vox@prikryl.sk s objednávkou, v ktorej uvediete

e-mailovú adresu

meno

priezvisko

adresu

Ročné predplatné je 10 eur,

polročné 6 eur.

Predplatné na rok 2013 je 5 eur.

Číslo bankového konta: 7516949112/0200

**Celý ročník časopisu si môžete objednať kedykoľvek v priebehu roka.
Neprídete tak nielen o jednotlivé čísla, ale ani o prílohy, ktoré vyjdú v letných
mesiacoch a na Vianoce.**

Platbu za predplatné časopisu VOX zašlite

na číslo účtu: 7516949112/0200

Pozor!

Do správy pre prijímateľa kvôli identifikácii platby

uved'te

priezvisko a adresu

VOX

**Dvojtyždenník o náboženstve
a kultúre**

Vydáva Občianske združenie

Vox In Deserto

Sídlo OZ ViD a adresa redakcie:

Dvojkřížna 4, 821 07 Bratislava

ISSN 1339-3634

Vychádza dvojtyždenné v pdf podobe.

Objednávky na predplatné si je možné
objednať e-mailom alebo telefonicky:

vox@prikryl.sk

+421 915 793 811

Číslo bankového konta: 7516949112/0200

Šéfredaktor: Pavol Prikryl

tel. +421 915 793 811,

e-mail: vox@prikryl.sk,

prikryl62@gmail.com